

EKE HÍRLEVÉL

Egyházi Könyvtárak Egyesülése
4044 Debrecen, Kálvin tér 16.

VI. évfolyam

2009/1. sz.

Biblia Hungarica Philologica

Magyarországi Bibliák a filológiai tudományokban
Konferencia az Országos Széchényi Könyvtárban
2009. január 30.

2008-ban, a Biblia Évében sok konferencia, kiállítás mutatta be a Könyvek Könyve lelki, szellemi hatását, alakító, mélyítő szerepét a különböző korok emberének hitéletére, gondolkodásmódjára, az általa megtermékenyített irodalmi, művészeti alkotásokat, és a tudomány eredményeit.

E rendezvénysorozathoz kapcsolódott még 2009 januárjában az Országos Széchényi Könyvtárban tartott konferencia, amelyen az elhangzott dolgozatok előadói – kiváló szaktörténészek – a történelmi Magyarországon kiadott Bibliákat filológiai, művelődéstörténeti szempontból vizsgálták. Az előadások négy ülészak keretében hangzottak el. A tanácskozás résztvevőit Bóka László tudományos igazgató (OSZK) köszöntötte.

Első előadóként **Dobszay László** beszélt a bibliai szövegek középkori liturgikus használatáról. A szövegeket gondosan választották ki a mindennapok istentiszteleteihez és az ünnepnapokhoz (perikópák). A kántor által énekelt, vagy zenei kompozícióként (antifóna) elhangzott szentírási részeket szóról szóra adták vissza, nem alkottak bibliai parafrázisokat. Dobszay László hangsúlyozta azt az intellektuális és esztétikai többletet, amelyet a Biblia szövegeinek a liturgiában való használata jelentett: Isten Igéjének kimondásakor átalakul a kultikus cselekmény. Vízkelety András professzort idézte: műalkotássá válik.

Rozsondai Marianne a 16. századi könyvkötésekről bőséges példatárral és gazdag illusztrációs anyaggal kísért előadást tartott. A főként az MTA Könyvtárban található könyvek kötési alapján végzett elemzésnek fontos része volt annak a vizsgálata, hogy a tartalom és a kötés, valamint a kötéstábla két oldalán ábrázolt bibliai jelenetek közt van-e, vagy éppen hiányzik-e a szellemi kapcsolat. Ilyen szellemi kapcsolat van például a Bűnbeesést és az Utolsó ítéletet ábrázoló, a könyv elő-, illetve háttábláját díszítő jelenetpár között. Cicero: *Orationes* 1574-ben kiadott, strassburgi kiadásának kötését a *Zsuzsanna és a vének* ószövetségi jelenete díszíti, itt a tartalom és a kötésen ábrázolt bibliai kép nem áll kapcsolatban egymással. A kötéstáblát a bibliai jelenetek párosain kívül híres reformátor-párosok (Luther és Melanchthon, Kálvin és Béza) képével is díszítették.

Miért maradtak ki Pál apostol levelei a Jordánszky-kódexből? Erre kérdésre már korábban is sok kutató kereste a választ. **Ács Pál** előadásában – miután értékelte az elődök erre vonatkozó elképzeléseit – arra hívta fel a figyelmet, hogy a korban bibliakritikai munkássága révén is meghatározó Erasmus hatása gyorsan terjedt hazánkban (a humanistának már 1509-től voltak magyarországi kapcsolatai). A kódex keletkezésének idején jelent meg Erasmus annotált görög-latin Újszövetsége. Szent Pál leveleinek spirituális újraértelmezése oka lehetett annak, hogy a Vulgata alapján dolgozó fordító inkább kihagyta az apostol tanítását a Jordánszky-kódexből.

Bartók István Sylvester Újszövetség-kiadásának utóéletéről beszélt, főként 18. századi források tükrében. Sylvester személyére, az Újszövetség kiadási helyére vonatkozóan különböző feltételezések születtek: az első magyar disztichonok jelentőségét hangsúlyozták, vagy éppen kritikával illették a historia litteraria művelői. Bél Mátyás Sylvester származási helyét Sopron vármegyét jelölte meg, az ő nyomán Ribini is. Bod Péter és Benkő József erdélyi katolikusnak tartotta. Sinai Miklós szerint Sylvester evangélikus vallású volt, és Újszövetsége Somogyban látott napvilágot. A debreceni professzor birtokában volt egyébként Sylvester *Grammatica Hungarolatiná*jának egyetlen példánya. A Sylvester-féle Újszövetség csonka kötete volt meg Bél Mátyásnak, aki úgy gondolta, csepregi nyomtatványról van szó.

Balázs Mihály Heltai Gáspár *Zsoltárok könyve* 1560-as kiadásával kapcsolatban a János Zsigmondnak szóló ajánlásra, és Heltainak a gazdag margináliák nyomán kibontakozó morálfilozófiai rendszerére hívta fel a figyelmet. Az Ajánlással kapcsolatban kiemelte, cáfolva a szakirodalom ezzel kapcsolatos korábbi állításait: János Zsigmond a *Zsoltárok könyve* kiadásának idején még katolikus volt, Heltai protestáns. A katolikus uralkodó patronátusát a lakosság egésze élvezte, vallási hovatartozás nélkül! Heltai erkölcsi rendszerében többek között szólt arról, hogy milyen a jó prédikátor, milyen kritériumoknak kell megfelelnie, írt a következő nemzedékről való gondoskodás fontosságáról. Megfogalmazta a nemesség és az egyháztagok életmódjának kritikáját.

P. Vásárhelyi Judit előadása a 16. sz.-i Robert Stephanus (Estienne) bibliakiadói munkásságának magyarországi hatását ismertette. Robert Stephanus héberül, de főként görögül és latinul tudó párizsi filológus és

EKE HÍRLEVÉL

Egyházi Könyvtárak Egyesülése

4044 Debrecen, Kálvin tér 16.

VI. évfolyam

2009/1. sz.

nyomdász volt, a fellelhető források közül mindig a legjobb kézirat(ok) alapján dolgozott. A teljes Szentírást 11 alkalommal adta ki. Zsebben hordozható Bibliákat nyomtatott. A Sorbonne teológusai hadjáratot indítottak ellene, Bibliái indexre kerültek. Estienne teológiai szempontból laikus tudósnek számított. A magyar bibliafordítók közül Melius Juhászra, Károlyiékra, Szenci Molnárra volt hatással. Stephanus nyomán alkalmazták a konferálás módszerét (a kiadásra alkalmas szöveg kiválasztása).

A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában őriznek egy kolligátumkötetet, amely Petrus Martyr Vermigli két művét tartalmazza. A kolligátum második darabja Sámuel könyveinek latin nyelvű fordítása, és Petrus Martyr ehhez írt kommentárjai (*In duos libros Samuelis prophetae...commentarii*. Tiguri, 1564.) **Imre Mihály** feltételezése szerint lehetséges, hogy a lapszélén készített fordítás volt az egyik forrása a vizsolyi Bibliának. A kolligátum kéziratos, magyar és latin nyelvű glosszákat tartalmaz. Imre Mihály két bejegyzést vizsgált, és az ezek alapján végzett kutatás eredményeiről tartott előadást, saját elméletét, és a tőle eltérő véleményeket is ismertette. Az első vizsgált glosszát (Tokaj a Tisza partján 1565 februárjában) Imre Mihály a kötet provenienciája szempontjából értékelte, és egy lehetséges tulajdonost feltételezett, aki 1565-ben Tokajban tartózkodott. A bejegyzésnek lehet más jelentése is, erre is utalt Imre Mihály: 1565 februárjában volt Tokaj ostroma, ezt az eseményt jelöli a glossza, amely tartalmi kapcsolatban is van Petrus Martyr ezen a helyen olvasható kommentárjával (Dienes Dénes feltételezése alapján). A második bejegyzés, az S. F. monogram Imre Mihály feltételezése szerint a fordító névbetűit rejtí. Dienes Dénes a monogram után olvasható Agr. rövidítés figyelembevételével úgy gondolja, hogy a névbetűk Forgách Zsigmond egri várkapitányra utalnak.

Nagy Levente a gyulafehérvári román Újszövetséget és Zsoltároskönyvet mutatta be forrásai, fordítói alapján. A román bibliafordításhoz használt források közül nem mindegyikre hivatkozott a fordító, így például Károlyi Gáspár és Szenci Molnár Albert munkáira sem. Ez nem jelentette azt, hogy a hivatkozott források csak román nyelvűek lettek volna. A gyulafehérvári román bibliakiadásban közreműködtek magyar és román fordítók, akik bírták mindkét nyelvet, illetve olyanok is, akik tolmácsolással segítettek a munkát (pl. Mihai Halici, a gyulafehérvári kollégium tanárai: Bisterfeld, Keresztúri Bíró Pál). Nagy Levente előadása egy olyan nemzeti nyelvű bibliakiadásról szólt, ahol a nyelv csak az alattvalók anyanyelve volt, az uralkodó anyanyelve nem.

Petróczi Éva Pénzes Tibor Szabolccsal közösen tartott előadásában néhány új szempontra irányította a váradi Biblia kutatóinak figyelmét. A kiadványt sajtó alá rendező id. Köleséri Sámuel Cambridge-ben folytatott tanulmányokat, a szent nyelvek mellett arabul és angolul is tudott (prédikált is angolul). A puritanizmus híveként érkezett haza. Petróczi Éva utalt Köleséri szellemi rokonságára Brian Woltonnal, akinek hatkötetes poliglott Bibliája volt az első előfizethető könyv a könyvkiadás történetében. Wolton Bibliáját Lorántffy Zsuzsanna is meghozatta, naplója alapján úgy tűnik, hogy maga Köleséri hozta magával Angliából. A váradi Biblia glosszáiról P. Vásárhelyi Judit állapította meg, hogy átvétel a hanaui kiadásból.

V. Ecsedy Judit egy tervben maradt, 18. sz.-i katolikus bibliakiadásról beszélt, amelyre az előfizetési felhívás 1783. ápr. 3-án jelent meg. Batthyány Ignác püspök ugyanebben az évben vette meg a kolozsvári Kolmann-nyomdát. Ebben a tipográfiában készült volna el Káldi György Bibliájának revideált, kétnyelvű (magyar-latin), nyolcadrét alakú változata, jegyzetekkel. Mintaként a francia (Calmet; Paris, 1748) és olasz (A. Martini; Torino, 1774.) kiadás szolgált a tervezethez.

Csepregi Zoltán a magyar evangélikus bibliafordítások értékelésekor hangsúlyozta, mennyire fontossá vált a lutheránusok számára, hogy az általuk is használt Károlyi-fordítás helyett rendelkezzenek felekezetük számára kiadott Szentírással. A pietizmus jegyében a 18. sz. elején Bél Mátyás adta ki (1717), majd Torkos András fordította le (1736) az evangélikusok számára az Újszövetséget. A második evangélikus Újszövetség-fordítást Bárány György és társai készítették, 1754-1758-ban jelent meg Laubánban és Jauerben. A használatban azonban nem lettek népszerűek az evangélikus fordítású Bibliák.

Varga Bernadett *Bibliai citátumok egy puritán imádságoskönyvben* címmel, **Heltai János** – a Biblia-kiállítás fő szervezője és a kiállítási katalógus szerkesztője – *Hitvita a bibliai konzekvenciákról 1665-ben* címmel tartott előadást.

Az előadásokat remélhetőleg hamarosan olvashatjuk is a Heltai János által szerkesztett tanulmánykötetben.

Borvölgyi Györgyi